

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE TAŞRADA ÖĞRETMEN EĞİTİMİ: BAĞDAT DÂRÜLMUALLİMİNİ*

Nurgül BOZKURT**

Öz

Bu makalede Osmanlı modernleşme döneminde taşrada eğitim veren ibtidâî mekteplerine öğretmen temin etmek amacıyla vilâyetlerde açılan birçok öğretmen okullarından biri olan Bağdat Dârümuallimîni ele alınmıştır. Bağdat Dârümuallimîn'in açılışı, idari kadrosu, görev yapan öğretmenler, bunların tayini, öğrencilerin kabulü, öğrenci potansiyeli, okulun programı, verilen dersler, mezunlarının atanma durumları anlatıldı. Ayrıca bu okul ile Bağdat Vilâyetindeki ibtidâî mekteplerin öğretmen ihtiyacının mahallinden temin edilmesine imkân sunulmaya çalışıldığı ortaya konuldu. Üstelik taşrada yenilikçi anlayışı benimsemiş olarak yetiştirilen ve mezun edilen öğretmenlerin ne şekilde ve nerede istihdam edildikleri, karşılaştıkları sorunlar, şahsi ve eğitim ile ilgili istekleri üzerinde duruldu.

Bu araştırma sırasında ilk öğretmen okulu olan İstanbul'da açılan Dârümuallimîn hakkında birçok çalışma bulunurken, taşrada açılan öğretmen okulları ile ilgili eserlerin sınırlı olduğu görüldü. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, taşrada öğretmen eğitimi uygulamalarına ilişkin olarak, Bağdat Dârümuallimîni ışığında öğretmen yetiştirme ile ilgili yeni bilgiler ortaya koymak ve literatürü zenginleştirmektir.

Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler, konu ile ilgili arşiv belgeleri, maarif salnâmeleri, Bağdat vilâyet salnâmeleri ve literatür taraması neticesi ulaşılan tetkik eserlerden elde edilmiştir. Ayrıca elde edilen bulgulara göre; Bağdat Vilâyetindeki ibtidâî mekteplerin usûl-i cedide üzere eğitim ve öğretim yapabilecek öğretmen ihtiyacının aynı vilâyette açılan öğretmen okuluyla mahallinden temin edildiği görüldü. Böylece bu öğretmenler vasıtasıyla Bağdat Vilâyetinde eski usulde eğitim veren sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi mümkün olacaktır. Üstelik İstanbul'da açılan Dârümuallimîn'in Osmanlı ülkesindeki tüm vilâyetlerde yer alan yeni usuldeki ilkokulların öğretmen ihtiyacını karşılaması mümkün değil iken, taşrada açılanlar ile bu açığın bir nebze de olsa kapatılması yoluna gidildiği, bölgede modern eğitimin yaygınlaştığı görülmüştür.

Kısaca Bağdat Dârümuallimîni, taşrada ilk 1875 yılında kurulan Bosna, Girit ve Konya vilâyetlerindeki Dârümuallimîn-i Sıbyan mekteplerinden yaklaşık 25 yıl sonra diğer taşra öğretmen okulları gibi yenilikçi anlayışı benimsemiş mahallinde öğretmen eğitimini sağlamak amacıyla açılmıştır. Hayatta kaldığı süre zarfında da bu işlevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bağdat, Eğitim, Taşra, Öğretmen Eğitimi, Dârümuallimîn-i Sıbyan (İlk Öğretmen Okulu)

TEACHER EDUCATION IN THE PROVINCES IN MODERNIZATION PERIOD OF OTTOMAN: BAGHDAT DARULMUALLIMIN INSTITUTION

Abstract

In this study Baghdad Darulmuallimîni, which was a teacher educational institution for the provincial primary schools (Ibtidâî) in the modernization period of Ottoman Empire was analysed. Establishment of the institution, staff, teachers who worked at, nominations of the teachers, acceptance of the students, student capacity of the institution, teaching programme, subjects which were taught, designation of the alumni of the institution were handled. In addition to these in the study via this school the authorities' aim of providing teacher for Ibtidâî Schools from its own province and alumni of the school who were educated with reformist ideas. How and where these teachers employed, their personal and educational difficulties and wishes were also shown up.

* Bu makaleye ilişkin bilgilerin özeti, 29-31 Ekim 2015 tarihinde Çek Cumhuriyeti/Olomouc'da düzenlenen "I. International Conference on Lifelong Learning and Leadership for All" adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, nurgulbozkurttr@gmail.com

During the research process of this study it was found out that there were a lot of researches on Darulmuallimîn Institution of Istanbul but studies on provincial teacher educational institutions were very limited. In this context, in the light of Baghdad Darulmuallimîn Institution it was aimed to find out new information about teacher training in the provinces and to enrich the literature on Baghdad Dârulmuallimîn Institution.

The research applies “Document analysis” was used as the instrument of data collection. Analysed document related to the study obtained from archive documents, the Maarif Salnâmes, the Salnâmes of Baghdad Province and other reached literature (secondary sources) during research of the study. According to the findings of gathering documents which were analysed Baghdad Dârulmuallimîni provided teachers who were trained to teach according to reformist approach (usul-i cedide) at İbtidai Schools. By afford of teachers from the Institution former primary schools (Sıbyan Schools) of the Baghdad province was designed according to the modernist values. In addition to these it was impossible to supply teachers for all school of the Empire from Dârulmuallimîn Institution of Istanbul so province Dârulmuallimîn educated and provided teachers from the province, by the help of these Institutions insufficiency of the teaching staff was minimized and the modern education became widespread the region.

To sum up Baghdad Dârulmuallimîni was opened approximately 25 years after opening of provinces Bosnia, Crete and Konya Darulmuallimîn-i Sıbyan Institutions. Like the other Province Darulmuallimîn Institutions, Baghdad Darulmuallimîn Institution opened and functioned to train and provides teachers in the province teachers who were trained according to modernist teaching aspect. Baghdad Darulmuallimîn Institution fulfilled its service in its best way during its functioning period.

Keywords: Ottoman Empire, Baghdad, training, provincial, teacher training, Darulmuallimîn-i Sıbyan

1.Giriş

Modernleşme çabalarına XVIII. yüzyıldan itibaren önce askerî alanda başlayan Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren de sivil alanlarda okullaşmaya başladı. Bu yeni okulların birincisi, 1839’da açılmaya başlanan, Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye-i Adliye adı verilen ilköğretim sonrası devam edilecek olan Rüşdiyelerdir (Demirel, 2002: 47). İşte çağdaş anlamda öğretmenlik mesleği, bu ve bundan sonra açılacak rüşdiye mekteplerine modern eğitim ve öğretim anlayışına sahip yeni bir öğretmen tipi yetiştirme gereğinden doğmuştur (Akyüz, 2002: 15). Bu amaçla Mekâtib-i Umûmiye Nezaretî'nin başına getirilen ve paşa olarak bir kaç kez Maârif Nazırlığı (Eğitim Bakanlığı) yapan Ahmet Kemal Efendi'nin öncülüğünde 16 Mart 1848 yılında İstanbul’un Fatih semtinde Dârulmuallimîn adıyla bir erkek öğretmen okulu açılmıştır (Kodaman, 1991: 145; Akyüz, 2004: 162). Bu okula daha sonraları Dârulmuallimîn-i Rüşdi (Orta Öğretmen Okulu) de denilmiştir (Akyüz, 2004: 162).

Bu okuldan başka bir öğretmen okulu ancak 1862 yılından sonra Sıbyan okulları, İbtidâî Okulları adı altında "ûsûl-i cedîd" üzere faaliyete başlayıp, Maârif Nezaretine bağlanınca bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1868’de Dârulmuallimîn-i Sıbyan (İlk Öğretmen Okulu) açılmıştır (Kodaman, 1991: 145, 146). İlk yıl otuzar kuruş bursla ve imtihanla 20 talebe alınan bu okul ile ülkenin her tarafında bulunan sıbyan mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak amaçlanmıştır. İki yıl süreli olan bu okulun programında Sarf, Nahiv, Farsî, Mantık, Matematik derslerinin yanında “öğretim metoduna” da yer verilmiştir. Gerçi öğretim metoduna o dönemde her yeniliğe düşman olan gruplar karşı çıkmış ve yaptıkları propagandalar sonucu okulun öğrencisiz kalarak bir yıl sonra kapanmasına sebep olmuşlardır (Koçer, 1991: 79).

1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile dârulmuallimîne yeni bir statü getirilmiştir. Nizamnâmenin 52. maddesine göre İstanbul’da rüşdiye, idâdî ve sultanîlere öğretmen

yetiştirmek için üç şubesi olan "Dârümuallimîn-i Kebîr" adıyla bir öğretmen okulunun açılması öngörülmüştür. Her şube biri edebiyat diğeri fen olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır (Bilim, 2002: 283; Koçer, 1991: 111). 1869 Nizamnâmesinin dârümuallimînlerle ilgili maddeleri öğretmen okullarına gereken önemin verilmesini göstermesi açısından önemli olmasına rağmen kâğıt üzerinde kalmaktan öteye gidememiştir (Kodaman, 1991: 146, 147). Ancak 31 Ekim 1858'de Kızlar için ilk rüşdiye açıldıktan (Demirel, 2002: 54) 12 yıl sonra, 26 Nisan 1870'de, kız rüşdiye ve sıbyan mekteplerine kadın öğretmen sağlamak için Dârümuallimât adında bir okul açılmıştır (Akyüz, 2002: 21).

Bu arada öğrenci yokluğundan 1871-1872'de bir süre kapalı kalan Dârümuallimîn-i Sıbyan, 2 Eylül 1872'de yeniden açılmıştır. Bu okula ülkedeki sıbyan okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamaya yanında vilâyetlerde kurulacak olan dârümuallimînlerle öğretmen yetiştirmek görevi de verilmiştir (Bilim, 2002: 278). 1874 yılına gelindiğinde ise, içinde sıbyan, rüşdiye ve idâdî şubelerinin mevcut olduğu "İstanbul Dârümuallimîn"i adı verilen Büyük Dârümuallimîn yeniden açılmıştır. Öğretim süresi sıbyan şubesinde 2, rüşdiye ve idâdî şubesinde 3 yıl olarak belirlenmiştir. 1882-1883 yılları arasında, sıbyan şubesi, kısa sürede usûl-i cedîdeye vakıf kimseler yetiştirerek sıbyan okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak için "Dârümelîyat" haline getirilmesine rağmen 1884-1885 ders yılında tekrar eski haline Dârümuallimîn-i Sıbyan'a çevrilmiştir (Kodaman, 1991: 146-148; Akyüz, 2004: 165).

1913 yılında çıkarılan "Tedrisat-ı İbtidâîye Kanun-u Muvakkatı" (Geçici İlköğretim Kanunu) ile İlköğretim zorunlu ve parasız hale getirilince modern tarzda yetişmiş öğretmene olan ihtiyaç artmıştır. Bunun üzerine dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi 70 bin öğretmene ihtiyaç duyulduğunu açıklayarak her ilde birer dârümuallimîn ve bazılarında da dârümuallimât açılması gerektiğini bildirmiştir.

1915'te çıkarılan Dârümuallimîn ve Dârümuallimat Nizamnamesi ile İstanbul'daki Dârümuallimîn Âli, İhzarî, ve İbtidâî kısımlarına ayrılarak yeniden düzenlenmiştir. Bu okulun ibtidâî kısmını bitirenler ilkokullara, âlinin ihzarî kısmını bitirenler Dârümuallimîn-i ibtidâîlere öğretmen ve ilkokullara müfettiş, âli kısmını bitirenler de âli ve tâli okullara öğretmen; taşra dârümuallimînlerinin ise sadece ibtidâî okullara öğretmen yetiştirmesi kabul edilmiştir (Arslanoğlu, 1998: 21).

1.1. Taşrada Dârümuallimînler

İstanbul'da bulunan Dârümuallimîn okullarının vermiş olduğu mezunlar ile bütün imparatorluğun öğretmen ihtiyacını karşılamak mümkün değildi. Bunun farkında olan Osmanlı devlet adamları, 1872 yılından itibaren, vilâyet merkezlerinde birer meclis-i maarif ve öğretmen okulu açılmasına karar vermiştir. Bu kararını 1874'ten sonra uygulamaya koymuş ve ilk 1875 yılında Bosna, Girit ve Konya vilâyetlerinde birer dârümuallimîn-i sıbyan açmıştır (Kodaman, 1991: 147, 150; Bilim, 2002: 278; Öztürk, 1996: 30). Taşradaki bu okullar bir yıllık olup, Ulûm-ı Diniyye, Tecvid, Hesap Tarih, Coğrafya, İmlâ, İnşa, Yazı ve Türkçe gibi dersler okutuluyordu (Kodaman, 1991: 147). Taşrada öğretmen yetiştirme faaliyetleri, 1880 yılına kadar bu okullarla sınırlı kalmış; bu tarihte, Maarif Nezareti tarafından vilâyetlere atanmaya başlanan Maarif Müdürlerine, gidecekleri vilâyet merkezlerinde ilk önce birer dârümuallimîn-i sıbyan açarak, "usûl-i cedide üzere" eğitim ve öğretim yapabilecek öğretmenler yetiştirip, sıbyan mekteplerini ıslah etme görevi verilmiştir. Nitekim aynı yıl, Kosova Vilâyeti'nin Priştine şehrinde "Kosova Vilâyeti"ndeki hocalara yeni

usulün öğretilmesi ve yeni hocalar yetiştirilmesi” amacıyla bir dârümuallimîn-i sıbyan daha açılmıştır (Öztürk, 1996: 31; Kodaman, 1991: 150).

Bundan sonra, taşrada öğretmen okulu açma faaliyetleri hızlanmış; vilâyetlerde bir dârümuallimîn açılmasını isteyen Maarif Meclisleri, okul için bina veya arsaya temin ettikten sonra, tahsisat ve öğretmen göndermesi için Maarif Nezaretine başvurmaya başlamışlardır. Birden çoğalan bu talepleri nezaret karşılayabilecek durumda olmadığı için, konu Maarif Meclisine götürülerek, hükümetten yeni tahsisat istenmiştir. Bunun üzerine, Kasım 1882’de toplanan Maarif Meclisi, Maarif Müdürü bulunan on vilâyette birer dârümuallimîn-i sıbyan açılmasını ve bu iş için 12.000 kuruş tahsisat ayrılmasını kararlaştırmış, bu karar, Meclis-i Vükela tarafından tasdik edildikten sonra II. Abdülhamid’in bir irâde-i seniyyesi ile yürürlüğe girmiştir (Kodaman, 1991: 151, 152). Bunun üzerine 1885-1886’ya kadar Edirne, Selanik, Kosova, Manastır, Aydın, Bursa, Halep, Mamuretülaziz, Erzurum, Sivas, Amasya, Van, Bolu ve Musul¹ vilâyet merkezlerinde birer dârümuallimîn-i sıbyan açılmıştır (Öztürk, 2007: 31). Bu okulların binaları genellikle yerel yönetimler tarafından sağlanmasına, öğretmenleri Maarif Nezareti tarafından atanmasına rağmen iyi düzeyde talebe bulunamaması sonucu istenilen netice alınamamıştır. Buna rağmen vilayetlerde dârümuallimîn açılmasına devam edilmiştir (Kodaman, 1991: 150-154).

İşte Osmanlı yönetimi, taşra ibtidâî mekteplerinde görev yapacak öğretmen açığını karşılayabilmek amacıyla vilayet merkezlerinde birer dârümuallimîn açmak suretiyle çözüm arayışına devam etmiştir. Bu doğrultuda Bağdat Vilâyetinde bir öğretmen okulunun açılışı ise ancak Namık Paşa döneminde (1899-1902) olmuştur (Şaban, 2011: 43-44).

2.Bağdat Dârümuallimîni

Eğitimde modernleşme çabalarına ülkesinin her köşesinde girişmiş olan Osmanlı devlet adamları, açmış olduğu ibtidâî mekteplerinde modern eğitim verecek öğretmen bulma sıkıntısı çekmiştir. Bu sorunu önceleri bazı şeyh ve mollalardan yardım alarak çözmeye çalıştı ise de modern eğitimin kendine özgü yeni bir kültür ve öğretim gerektirmesinden dolayı başarılı olamamıştır. Bu arada İstanbul’daki Dârümuallimîn’den mezun olanlar ile bütün ülkenin ve Irak’ın öğretmen ihtiyacının karşılanması mümkün değildir. Bunun üzerine Osmanlı yöneticileri, ülkenin her bir mahallinde bulunan ibtidâî mekteplerinin ihtiyacı olan öğretmeni mahallinde yetiştirebilmek amacıyla önceleri vilâyet merkezlerinde sonra da bazen sancak merkezlerinde (Taşer, 2010, 671-674) dârümuallimîn açmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda Bağdat ve çevre vilâyetlerdeki ibtidâî mekteplerin öğretmen ihtiyacını bir nebze de olsa mahallinden temin edebilmek amacıyla Namık Paşa döneminde (1899-1902) Bağdat şehir merkezinde bir Dârümuallimîn açılmıştır (Şaban, 2011: 43-44). Böylece bu okuldaki mezun olan öğretmenler ve daha önce açılmış olan Musul’daki Dârümuallimîni mezunları ile Osmanlı Irak’ında yer alan hem Bağdat hem de bu civardaki diğer vilâyetlerdeki en küçük köy ve kasabalarda bulunan ibtidâî mekteplerinin modern eğitimci ihtiyacı mahallinden temin edilmiş olacaktı. Üstelik İstanbul ile Osmanlı Irak’ı arasındaki mesafe düşünüldüğünde yöre gençlerine kendi bölgelerinde okuyarak meslek edinme imkânı da sunulmuş oluyordu.

Bağdat Dârümuallimîni hakkında 1900 yılından itibaren bilgi edinmek mümkündür (SVB. 1318, s. 244; SVB. 1319, s. 118; SNMU. 1319). Salnâmelerin sunduğu veriler ışığında

¹ Musul Dârümuallimîni hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız (Bozkurt, 2011: 306-307).

okulun 1900-1901 tarihinde eğitim-öğretim faaliyetini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yine 1900-1901 tarihli bir belgeden, Bağdat Dârülmualimîni için, şehir merkezinde şehrin ortasından geçen nehrin öte yakasında, Mekteb-i İdadi-i Mülkiye olarak kullanılan binanın tahsis edildiği tespit edilmiştir (BOA, MF.MKT. 669/30). Öyle ki, daha önce İdadi Mektebi olarak kullanılan bu bina, okulun gündüz eğitim vermeye başlamasıyla bütün öğrencileri Bağdat şehir merkezinde oturduğu ve burasıyla okul arasındaki nehrin; okula ulaşımı çoğu zaman zor, bazı mevsimlerde de imkânsız kılması sebebiyle elverişsiz hale gelmiştir (Kurt, 2013: 159). Bunun üzerine okul başka bir yere taşınmış, burada da Dârülmualimîn eğitim öğretim vermeye başlamıştır.

Bu binanın Dârülmualimîn olarak kullanılabilmesi için tamir edilmesi gereken yerleri söz konusudur. Bunun için yapılacak harcama 4-8 Mayıs 1902'de 630 kuruş olarak hesap edilerek Bağdat Valisi tarafından 8 Mayıs 1902 tarihli bir yazı ile Maarif-i Umumiye Nezaretine bildirilerek karşılanması talep edilmiştir. Bu istek 26 Ağustos 1902'de Mecliste yapılan görüşmeler neticesi kabul edilmiş ve 1898-1899 senesi nihayetine kadar olan hassa-i masarif meblağından karşılanması hususu muhasebeye bildirilmiştir. 20 Ağustos 1902 tarihli Nuri Bey imzalı yazı da ise bu paranın verilen karar gereğince muhasebece yerine getirildiği bildirilmiştir (BOA, MF.MKT. 669/30).

Bu arada İdâdî Mektebi'nin yatılı iken kullanılan, gündüzlü olması durumunda kullanılmasına lüzum kalmayan ve depoya kaldırılmış olan bazı eşyaları, bina Dârülmualimîn'e verilince de burada durmaya devam etmiştir. Bunlar; kanepeler, fenerler, ufak ahşap masa, ahşaptan büyük yemek masası, minderler, uzun dolaplar, yemek takımlarına mahsus tahta, hasır, yemek esnasında talebenin oturacakları tahta, sis kandil, masa parçası, tahta kırık dolap, dolap kapakları, perdeler, kapı kenarı, dolap kapılarının kenarı, kırık sandalye, kazma, bahçe beli, el çapası gibi eşyalardır. Bu eşyalar 1904-1905 senesine gelindiğinde aradan uzun süre geçmiş olmasına rağmen hala depoda bekletilmektedir. Bu konuda bilgi sahibi olan İdâdî Müdürü ve Maarif İdaresi, bu eşyaların çürümekte olduğunu ve kıymetlerinin düştüğünü ileri sürerek satılmasını talep etmiştir. Bu istek Maarif Meclisi'nde görüşülerek, bu hususta ne gerekiyor ise yapılması kararı alınmıştır (BOA, MF.MKT. 979/11).

1915-1916 yılına gelindiğinde Bağdat'taki Dârülmualimîn'de, bir eğitim öğretim kurumunda yaşanmaması gereken kötü bir hâdise cereyan etmiştir. Polis müdür vekiline, yatılı olan bu okulda bekâr öğretmenlerin kalması için tahsis edilen kısımda, fahişe bulundukları ile ilgili asılsız bir ihbar gelmiştir. Bunun üzerine Polis müdür vekili, okula giderek baskın yapıp, Bağdat Dârülmualimîn binasının kapısını sebepsiz yere kırıp, orada bulunanlara hakaret ederek, okulda çalışan çamaşırcı ve hasta bakıcı kadınları karakola sevk etmiştir. Bundan dolayı şikâyetçi olunan polis müdür vekili hakkında daha sonra tahkikat başlatılmıştır. İnceleme neticesinde yapmış olduğu muamelesinden dolayı suçlu bulunan polis müdür vekili görevinden azledilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 62/132; MF.MKT. 1215/31).

2.1. Muallim ve Talebe Durumu

Vilâyet Dârülmualimînleri, kasaba ve köylerde bulunan sıbyan mektepleri için öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan okullardı. Bu mekteplerde okuyacak öğrencilerin iyi ahlak sahibi olmaları, Türkçeyi çok iyi okuyup yazabilmeleri ve 20 yaşından küçük olmamaları şart koşulmuştur (Hayta, 2009: 1019). Bağdat Dârülmualimîni sadece ibtidâî şubesine sahip olup (SVB. 1318, s. 244; SVB. 1319, s. 118; SNMU. 1319, s. 472, SVB. 1321, s. 99, SNMU. 1321, s. 408; SVB. 1323, s. 105; SVB. 1324, s. 343; SVB. 1325, s. 333), eğitim süresi 2 yıldır. Buraya medrese ve idâdîlerden mezun olan öğrenciler alınmakta idi (Şaban, 2011: 43-44).

1900-1901 senesinden itibaren tespit edilebilen mektebin bazı yıllara ait personel ve talebe sayısı aşağıda verilmiştir (SVB. 1318, s. 244; SVB. 1319, s. 118; SNMU. 1319, s. 472, SVB. 1321, s. 99, SNMU. 1321, s. 408; SVB. 1323, s. 105; SVB. 1324, s. 343; SVB. 1325, s. 333; SVB.1329, s. 78).

Tablo 1. Bağdat Dârümuallimîni Personel ve Talebe Sayısı

Yıl	Muallim	Hademe	Talebe
H.1318/M.1900-1901	4	2	40
H.1319/M.1901-1902	4	1 ²	59 ³
H.1321/M.1903-1904	4	2	25 ⁴
H.1323/M.1905-1906	3	2	40
H.1324/M.1906-1907	3	-	-
H.1325/M.1907-1908	3	-	14
H.1329/M.1911	7	12	190

Bağdat Dârümuallimîni açıldığı ilk yıllar 40 civarında öğrenciye sahip iken (Şaban, 2011: 44). 1901-1902’de öğrenci sayısının, maarif salnamesi dikkate alınarak incelendiğinde arttığı (59 öğrenci), Bağdat Vilayet Salnamesindeki verilere bakıldığında ise mevcudunu koruduğu (40) görülmektedir. Bu durum 1903-1904 yılına gelindiğinde ise 1901-1902 Maarif Salnamesi verilerinde öğrenci sayısının 25’e düştüğü Bağdat Vilâyet Salnamesinde ise 40 öğrenci sayısını muhafaza ettiği görülmektedir. Sonraki yıllarda yani 1907-1908’de bu sayının daha da azalarak 14 öğrenciye kadar düştüğü görülmektedir. Bir önceki yıl ise yani 1906-1907’de öğrenci sayısı hakkında bilgi verilmediği için tespit edilememektedir. Elde edilen veriler ışığında 1899-1908 yılları arasında tespit edilebilen mektebin öğrenci sayısında bir istikrar olmayıp dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Aynı tarihlerde ibtidâî mekteplerinde görev yapacak öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Osmanlı Irak’ında bulunan Musul’da da bir öğretmen okulu vardır⁵. Musul Darümuallimîni, 1901-1902 senesinde 10, 1903-1904’te ise 11 öğrenciye, 2 öğretmene sahiptir (Bozkurt, 2011: 307). Bağdat ile karşılaştırıldığında Musul Dârümuallimîn’in öğretim kadrosu ve öğrenci potansiyelinin daha az olduğu görülmektedir. Aynı yıllarda Osmanlı taşrasında yer alan diğer bir okul olan Diyarbekir Dârümuallimîn Okulu’nun ise 1899’da 9, 1901’de 7, 1902’de 13, 1903’te 3, 1904’te yok, 1905’te 9, 1906’da 10, 1907 ve 1908’de yok, 1909-1910’da 87, 1912, 1913’te 68, 1913-1914’te 70 öğrencisi vardır (Yıldız, 2012: 139-140). 1911 yılına gelindiğinde ise Bağdat Dârümuallimîn öğrenci sayısının 190’a çıktığı görülmektedir (SVB.1329, s. 78). Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus da zamanla özellikle de II. Meşrutiyetten sonra okuldaki eğitimin şeklinin değiştiği ve bu okuldaki eğitim süresinin İstanbul Dârümuallimînlerindeki gibi 4 yıl olmasının kararlaştırıldığıdır (Şaban, 2011: 44).

² Bağdat Vilâyet Salnâmesinde bu sayı 2 olarak verilmiştir (BVS. 1319, s. 118).

³ Bağdat Vilâyet Salnâmesinde bu sayı 40 olarak verilmiştir (BVS. 1319, s. 118).

⁴ Bağdat Vilâyet Salnâmesinde bu sayı 40 olarak verilmiştir (BVS. 1321, s. 99).

⁵ Bu okul, “Musul Vilâyeti’nde modern tarzda eğitim verecek ibtidâî mektepler açılması üzerine bu okullara öğretmen bulma sıkıntılarının yaşandığını bunun için de Musul’da her şeyden önce bir İbtidâî Darümuallimîn (Öğretmen Okulu) açtığını ve bir taraftan da burada yetişecek hocaları beklemeksizin ibtidâî mekteplerine idadî mezunlarından öğretmenler tayin ettiğini” belirten 1898’de Musul Valiliğine tayin edilen ve burada iki buçuk yıl görev yapan Ebubekir Hâzım Tepeyran’ın valiliği zamanında açılmıştır (Hayber, 1988: 8 ve Tepeyran, 1998: 427).

Bağdat Dârümuallimîni ne zaman yatılı hale geldi tam olarak tespit edilemese de 1911 senesinde yatılı eğitim öğretim verdiği de bilinmektedir (SVB. 1329, s. 78). Bütün masrafların hükümet tarafından karşılandığı bu okulda 1913 yılında öğrenci sayısı ise 200 civarındadır. Okulun tespit edilebilen öğrenci sayısına bakıldığında bölge halkının, Dârümuallimine sıcak baktığı, çocuklarını yatılı olan bu okula göndermeyi öncelikli olarak tercih ettikleri görülmektedir. Bu tercihin sonucu da Bağdat Dârümuallimîne öğrenci temini kolaylaşmış ve bölgedeki ibtidâî mekteplerinde görev yapacak yeni öğretmenlerin yetiştirilmesi imkânı elde edilmiştir.

Bu arada Dârümuallimîn tahsili yaptığı sırada askere alınan talebeler de vardır. Öyle ki; 315 numaralı Bağdat Dârümuallimîn-i İbtidâî 2. Sınıf talebesi olan Ali Ağa oğlu Tevfik Efendi bunlardan biridir. Tevfik Efendi, 14 Kasım 1916'da askere alınarak destek hizmetlerine ayrılmıştır. 20 Mart 1917'de yapılan sıhhi muayene neticesinde askerlik ile ilişkisi kesilerek, Bağdat'taki mektebine gönderilmesine karar verilmiştir. Bu durumda Bağdat'a gitmesinin zaman kaybı ve perişanlık olacağını belirten Tevfik Efendi, Merkez kumandanlığından İstanbul Dârümuallimîn Mektebine nakledilmesini ve buraya kayıt yaptırmak istediğini bildirmiştir. Merkez kumandanlığından kendisine nezarete bizzat başvurması gerektiğini bildirilen bir cevap verilmiştir (BOA, MF.MKT.1224/27; MF.MKT. 1224/38). Adı geçen öğrencinin kayıt yaptıırıp yaptırmadığı ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır.

Bağdat Dârümuallimîn ibtidâî şubesinin personel durumuna gelince; 1900-1908 yılları arasında yaklaşık 3-4 eğitimci, 1-2 hademenin yer aldığı görülmektedir. 1911 yılında yatılı ve 190 öğrenciye sahip olan bu okulda 1 müdür, 7 muallim, 3 memur, 1 kâtip, 1 tabip, 12 hademe vardır (SVB. 1329, s. 78).

1900-1911 senesinden itibaren tespit edilebilen mektebin bazı yıllara ait müdür ve muallim bilgileri aşağıdaki şekildedir (SVB. 1318, s. 244; SVB. 1319, s. 118; SNMU. 1319, s. 472, SVB. 1321, s. 99, SNMU. 1321, s. 408; SVB. 1323, s. 105; SVB. 1324, s. 343; SVB. 1325, s. 333; SVB.1329, s. 78).

Tablo 2. Bağdat Dârümuallimîni Müdür ve Öğretmen Kadrosu

Yıl	Memuriyet	Adı
H.1318/M.1900-1901	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sâni	Ali Efendi
	Tecvitli Kur'ân-ı Kerîm Muallimi	Diğer Ali Efendi
	Hüsni Hat, İmlâ, Tehzib-i Ahlâk Muallimi	Müderrişzâde Cemil Nureddin Efendi
H.1319/M.1901-1902	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sâni	Ali Efendi
	Tecvitli Kur'ân-ı Kerîm Muallimi	Diğer Ali Efendi
	Hüsni Hat, İmlâ Muallimi	Müderrişzâde Cemil Nureddin Efendi
H.1321/M.1903-1904	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sâni	Mehmed Said ⁶ Efendi
	Hüsni Hat ve Türkçe İmlâ Muallimi	Müderrişzâde Cemil Nureddin Efendi
	Tecvitli Kur'ân-ı Kerîm Muallimi	Ali Efendi

⁶ H.1321 Maarif Salnâmesinde Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi gösterilirken, H. 1321 Bağdat Vilayet Salnâmesinde Mehmed Fehmi Efendi'nin ismine yer verilmiştir. Aynı tarihlerde Mehmed Fehmi Efendi Bağdat Kerbela Mekteb-i Rüşdiyesine tayin edildiği ve o okulun öğretmen kadrosunda ismi yer aldığı için biz Maarif Salnâmesi bilgilerini esas alarak Mehmed Said Efendi'yi yazdık (SVB. 1321, s. 99, SNMU. 1321, s. 408-409; BOA, MF.MKT. 875/26).

H.1323/M.1905-1906	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sani	(Mehmed) Said Efendi
	Hüsn-i Hat, İmlâ Muallimi	Cemil Efendi
H.1324/M.1906-1907	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sani	Mehmed Said Efendi
	Hüsn-i Hat Muallimi	Cemil Efendi
H.1325/M.1907-1908	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sâni	Mehmed Said Efendi
	Hüsn-i Hat Muallimi	Cemil Efendi
H.1329/M.1911	Müdür	Şeyh Nuri Efendi
	Muallim-i Evvel	Abdullah Efendi
	Muallim-i Sâni	Mehmed Fehmi Efendi
	Muallim-i Sâlis	Yusuf Efendi
	Hüsn-i Hat Muallimi	Şefik Efendi
	İdman ve Jimnastik Muallimi	Hüseyin Efendi
	Musiki Muallimi	Hafız Osman Efendi
	El İşleri Muallimi	Sabri Efendi (Mülazım-ı Evvel)

Eldeki veriler doğrultusunda Bağdat Dârümuallimîn ibtidâî şubesinin kadrosu incelendiğinde (tablo 2) 1900-1901 tarihinde 4 muallimin görev yaptığı bilinmektedir. Bunlardan Abdullah Efendi muallim-i evvel, Ali Efendi muallim-i sâni, diğer Ali Efendi Tecvitli Kur'ân-ı Kerim, Cemil Efendi ise Hüsn-i Hat, İmlâ ve Tehzib-i Ahlâk muallimidir. Bu arada Bağdat Dârümuallimîn muallim-i sâni olarak görev yapan Mehmed Fehmi Efendi'nin 1903-1904 tarihinde 59 talebesi olan Kerbela Rüşdiye Mektebi'nin boş olan muallim-i evvelliği'ne 1904 yılı eğitim-öğretim dönemi itibari ile görev almak üzere vekâleten tayin edildiği görülmektedir (BOA, MF.MKT. 875/26; SNMU. 1321, s. 409). Bu arada 1903-1904 tarihine gelindiğinde Dârümuallimîn'de muallim-i sânilik görevini Mehmed Said Efendi'nin yürüttüğü tespit edilmektedir. Mehmed Said Efendi Dârümuallimîn muallimliği yaptığı sırada görevinin tasdik edilip edilmediği ile ilgili bir sorun yaşamış, bu durum Maarif Meclisine sorulduğunda yapılan incelemeler neticesinde 27 Mart 1902 tarihli Maarif Meclisi kararıyla memuriyetinin tasdik edildiği ve 7 Ocak 1903 tarihinde Bağdat Dârümuallimîn'de 300 kuruş maaşla göreve başladığı anlaşılmıştır (BOA, MF.MKT.977/51). 1905-1906 tarihinde ise Tecvitli Kur'ân-ı Kerim Muallimi Ali Efendi'nin de okuldan ayrıldığı ve 1906-1908 tarihlerinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin Abdullah Efendi, Mehmed Said Efendi ve Cemil Efendi tarafından yürütüldüğü görülmektedir.

1911 yılına gelindiğinde ise okulda Şeyh Nuri Efendi'nin müdürlük yaptığı, Abdullah Efendi'nin muallim-i evvellik görevine devam ettiği görülmektedir. Ayrıca daha önce Kerbela Mekteb-i Rüşdiyesine muallim-i evvel olarak tayin edilen Mehmed Fehmi Efendi'nin muallim-i sâni olarak tekrar Dârümuallimîn'de görevine başladığı görülmektedir. Ayrıca okulun kadrosunda Hüsn-i Hat muallimi olarak Şefik Efendi, İdman ve Jimnastik Muallimi Hüseyin Efendi, Musiki Muallimi Hafız Osman Efendi, El İşleri Muallimi Mülazım-ı Evvel Sabri Efendi ve Muallim-i Sâlis olarak da Yusuf Efendi vardır.

Bu arada okuldan farklı sebepler ile ayrılanlar da vardır. Bunlardan biri de Harp dolayısıyla 27 Kasım 1918 tarihinden önce memuriyet mahallini terk eden Ömer Lütfi Efendi'dir. Bağdat Dârümuallimîn okulunda Fransızca muallimi olan Ömer Lütfi Bey, Bağdat'ı terk edip İstanbul'a gitmiştir. Bundan dolayı kendisine maaşının artık İstanbul'dan ödeneceği bildirilmiştir (DH. UMVM.156/84).

2.2.Bağdat Dârümuallimîn’de Okutulan Dersler

İki senelik Vilâyet Dârümuallimîn-i Sıbyân’larının birinci sınıfında; Tecvitli Kur’ân-ı Kerim, Arapça, Farsça, Türkçe Kavâid (Kâideler) ve İmlâ (Yazım), Hesâb (Aritmetik), Tarih, Coğrafya, Hat dersleri okutturulurdu. İkinci sınıfında ise; Tecvitli Kur’ân-ı Kerim, Arapça, Farsça, Türkçe Kavâid (Kâideler) ve İmlâ (Yazım), Hesâb (Aritmetik), Tarih, Coğrafya, Hat dersleri işlenirdi (Hayta, 2009: 1019). Bağdat Merkez Dârümuallimîn ibtidâî şubesinde de eğitim süresi 2 yıl olup, buraya medrese ve idâdilerden mezun olan öğrenciler gelmekteydi (Şaban, 2011: 44). Bağdat Dârümuallimîn talebelerine 1900-1908 yılları arasında Tecvitli Kur’ân-ı Kerim, Hüsn-i Hat (Güzel Yazı), Türkçe İmlâ ve Ahlak gibi derslerin okutulduğu görülmektedir (SVB. 1318, s. 244; SVB. 1319, s. 118; SNMU. 1319, s. 472, SVB. 1321, s. 99, SNMU. 1321, s. 408; SVB. 1323, s. 105; SVB. 1324, s. 343; SVB. 1325, s. 333). Ayrıca II. Meşrutiyetten sonra okuldaki eğitim süresinin İstanbul’daki Dârümuallimînlerindeki gibi 4 yıl olmasının kararlaştırılması üzerine bu süre içerisinde okulda öğrencilerin Matematik, Geometri, Tabii İlimler (Fizik), Öğretim Usülleri, İlahiyat İlmi, İslam Tarihi, Arapça, Coğrafya, Farsça, Türkçe ve Fransızca gibi dersleri de okumaları kararlaştırılmıştır (Şaban, 2011: 44). Bu arada 1911 senesinde yatılı ve 190 öğrenciye sahip olduğu anlaşılan okulda İdman ve Jimlastik, El İşleri, Musiki derslerinin verildiği de görülmektedir (SVB.1329, s. 78).

Vilâyet Dârümuallimînlerinde okutulan derslerin imtihanları ise, Recep ayının 15’inden Şaban ayının ortalarına kadar devam ederdi. Sınavlardan sonra Şevvâl’in 10’una kadar tatil yapılır ve bu tarihlerde tekrar derse başlanırdı (Hayta, 2009: 1019).

2.3.Bağdat Dârümuallimîn Mezunlarının İstihdamı

Vilâyet Dârümuallimîn’inden mezun olanlar var iken mektep tahsili almayanlar sıbyan mektebi öğretmenliğine atanamıyorlardı. Hatta hocalıkla köy imamlığının birlikte yürütülmesi gerektiği durumlarda dârümuallimîn mezunları tercih ediliyordu (Hayta, 2009: 1020). Bu durum Bağdat Dârümuallimîn mezunları için de geçerli idi. Bu yüzden okulun açıldığı ilk yıllar mezun olanlar, beklemezsizin hemen buldukları vilayetin içinde yer alan çeşitli köy ve kasabaların yeni usulde eğitim veren ibtidâî mekteplerine muallim olarak atanmakta idiler. Fakat bir süre sonra öğrenci sayısının artırılması neticesi fazla mezun verilmesi, tayinlerle ilgili bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiş ve mezunların bir kısmı açıkta kalmıştır. Bu durumda Bağdat Maarif İdaresi Müdür Vekili, mezunları gücendirmemek, beklentilerine cevap verebilmek için alternatif çareler düşünmüştür. 27 Ekim 1904 tarihinde Maarif Nezareti’ne Bağdat Dârümuallimîn mezunlarının mağduriyet durumlarını anlatan bir yazı yazarak; Bağdat Dârümuallimîn’den mezun olan öğretmen adaylarının açıkta kalmamaları için Bağdat Vilâyetinin yanı sıra Basra Vilâyeti ibtidâî mekteplerine de buradan muallim tayin edilmesi hususunun uygun bulunması ve bu durum ile ilgili Basra Maarif İdaresine bir emir verilmesini talep etmiştir. Maarif Nezareti de bu durumu değerlendirerek, Basra Vilâyetinde dârümuallimîn mektebi bulunmadığı için burada yeni usulde açılan ibtidâî mekteplerine öğretmenlerin dışarıdan getirildiğini ve bunun da istenilen faydayı sağlamadığını bu yüzden gerek Bağdat gerek se Basra vilâyetlerindeki ibtidâî mekteplerinde görevlendirilecek muallimlerin Bağdat Maarif İdaresinden talep edilmesini uygun bulmuş ve sonra da bu kararını 28 Kasım 1904 tarihli bir tahriratla Basra Maarif Müdürlüğüne ve Bağdat Maarif İdaresine bildirmiştir (BOA, MF.MKT. 821/1). Böylece Bağdat Dârümuallimîn mezunlarının mağduriyetleri bir nebze de olsa giderilmiştir.

Hatta bu yöreye muallimlik yapmak için dışarıdan gönderilen kişiler her ne kadar yeni usulde iyi bir eğitim almış olsa da yöre insanının dil ve kültür yapısına aşına olamadıklarından dolayı herhangi bir şekilde eğitimde oluşan verimsizlik de böylece ortadan kaldırılmıştır. Üstelik o yörenin insanı olup aynı kültüre sahip bulunan muallimlerin öğrencileriyle kolayca kaynaşıp yeni usulde eğitim ve öğretim faaliyetini sürdürmesi hem modern tarzda girilen eğitim hamlesinin amacına ulaşmasını temin etmiş hem de okulun mezunları mümkün olduğunca açığa kalmayarak istihdam edilmişlerdir.

Bu arada 21 Temmuz 1904 tarihli Maarif Nezaretine bildirilen bir yazıdan; Bağdat merkezde bulunan Hamidiye İbtidâî Mektebi muallim-i sânilğine önce fahri olarak görevlendirilen Dârülmualimîn mezunlarından Nazif Efendi'nin sonra aynı okula Maarif Meclisi'nce 125 kuruş maaşla tayin edildiği anlaşılmaktadır (BOA, MF.MKT. 792/19).

2 Kasım 1906'da Bağdat Merkez Osmanî İbtidâî Mektebi'nde görev yapan Muallim-i Sâni Mehmed Efendi vefat etmiştir. Bunun üzerine boşalan kadroya Mahmudiye ibtidâî Mektebi muallim-i sâni olan Dârülmualimîn-i İbtidâî mezunu Abdülkadir, Dârülmualimîn ibtidâî şubesi mezunlarından Mehmed Ali Efendi, Abdülhamid Efendi ve Seyid Hüseyin Efendi müracaat etmişlerdir. Bunlar sınav yapıp şehadetnâmeleri incelendikten sonra aralarından Dârülmualimîn mezunlarından Abdülkadir Efendi uygun bulunmuştur. Sınavı yapan heyetin verdiği karar Maarif Meclisi tarafından da onaylanması üzerine Abdülkadir Efendi, 4 Aralık 1906 tarihinde Bağdat Merkez Osmanî İbtidâî Mektebi'nde işe başlamıştır (BOA, MF.MKT. 1000/61).

Muallim-i Sâni Cevad Efendi'nin Azamiye Nahiyesi İbtidâî Mektebi'nde çalışmakta iken yeni açılan başka bir ibtidâî mektebine tayini yapılmıştır. Bunun üzerine boşalan kadroya 5 Eylül 1908'de Bağdat Dârülmualimîn mezunlarından Zennun Ağazâde Mahmud Efendi görevlendirilmiştir (BOA, MF.MKT.1106/10). Bu tür misalleri çoğaltmak mümkündür. Görülüyor ki, Bağdat Dârülmualimîn mezunları ihtiyaç nispetinde mahallindeki ibtidâî mekteplerine öğretmen atanmada öncelikli bir duruma sahiptir.

Sonuç

Bağdat Vilâyet merkezinde, İstanbul'da 1848'de açılan ilk Dârülmualimîn'inden yaklaşık yarım asır sonra Vali Namık Paşa zamanında (1899-1902) bir Dârülmualimîn kurmak mümkün olmuştur. Sadece ibtidâî şubesine sahip olan bu okulun açılmasındaki amaç yeni usulde açılan ve açılmaya devam eden Bağdat Vilâyetindeki ibtidâî mekteplerinin ihtiyaç duyduğu modern tarzda eğitim almış öğretmenleri yöre insanının dil ve kültür yapısına aşına olan gençlerden yani mahallinden temin etmektir.

Bu doğrultuda açılan ve eğitim öğretim faaliyetini sürdüren Dârülmualimînine yöre gençlerinden yeterince talep de olmuştur. İlk yıllar 40 civarında öğrencisi olan bu okulun sonraki yıllarda talebe sayısında bir istikrar olmayıp dalgalanmalar söz konusudur. Bütün masrafların hükümet tarafından karşılandığı Dârülmualimîn'de 1901-1902'de 59, 1903-1904'te 25, 1907-1908'de 14, 1911'de ise 190 öğrenci vardır. 1913 yılındaki öğrenci sayısı da 200 civarındadır.

İşte yeteri kadar talebesi olan Dârümuallimîn, vilâyetin ve çevrenin ihtiyaç duyduğu modern eğitim verecek olan ibtidâî okulların muallim kadrosunu yetiştirmiştir. Böylece her geçen gün sayıları artan usûl-i cedide üzere eğitim veren ibtidâî mekteplerinin öğretmenleri hem mahallinden temin edilmiş hem de öğretmen sayısı ve kalitesi artırılmıştır.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektûbi Kalemi, (MF.MKT.), nr. 669/30, 792/19, 875/26, 821/1, 977/51, 979/11, 1000/61, 1106/10, 1215/31, 1224/27, 1224/38.

BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi, (DH.ŞFR.), nr. 62/132.

BOA, Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti, (DH. UMVM.), nr. 156/84.

B. Salnâmeler

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1319, Def'a 4, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye (SNMU), H. 1321, Def'a 6, Asır Matbaası, İstanbul.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1318, Def'a 16, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1319, Def'a 17, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1321, Def'a 18, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1323, Def'a 19, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1324, Def'a 20, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1325, Def'a 21, Vilâyet Matbaası, Bağdat.

Bağdat Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1329.

C. Tetkik Eserler

Akyüz, Y. (2002). “Türkiye’de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu”, Türkler, C. 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.15-25.

Akyüz, Y. (2004). Türk Eğitim Tarihi, 9. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Arslanoğlu, İ. (1998). Kastamonu Öğretmen Okulları (1884-1977), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Bilim, C. Y. (2002). Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), 2. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bozkurt, N. (2011). “Musul Vilâyeti’nde Modern Türk Mektepleri”, (1898-1904 Maârif Salnamelerine Göre), 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğler, C. 2, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s. 296-309.

Demirel, M. (2002). “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, Türkler, C. 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 44-60.

Hayber, A. (1988). Ebubekir Hâzım Tepeyran, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Hayta, N. (2009). “XX. Yüzyılın Başlarında Dârümuallimîn”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Reşat Genç’e Armağan Özel Sayısı, s. 1013-1022.

Koçer, H. A. (1991). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kodaman, B. (1991). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 63 Eylül – Ekim 2017

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X Calal-Abad Uluslararası Üniversitesi,

Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü

Calal-Abad – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Kurt, B. (2013). “Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak’ında Kurulan Sanayi Mektepleri”, *History Studies*, 5/3, s. 151-173.
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şaban, İ. (2011). XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak’ında Edebi ve Kültürel Çevre, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Taşer, S. (2010). “Konya Vilâyeti Sancak Merkezlerinde Eğitim Veren Darümualliminler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, s. 665-677.
- Tepeyran, E. H. (1998). *Hatıralar, Pera Turizm ve Ticaret Yayınları*, İstanbul.
- Yıldız, H. (2012). “Diyarbakir Darümuallimini’nin Tarihçesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, s.133-158.